

HZ. PEYGAMBERİ'İ ANLAMA VE ANLATMADA KAYNAK VE ARAŞTIRMALARIN YERİ VE ÖNEMİ

Doç.Dr. Ünal KILIÇ
Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

ÖZET

İslam öncesinde Araplar, ensâb ve eyyâmu'l-Arab sebebiyle tarihe ilgi duydular. Onlar tarihlerini sözlü olarak öğrendiler ve öğrettiler. Yazıyı da az olmakla birlikte kullandılar. Kur'ân-ı Kerim ve Hadis tarihin gelişmesinde rol oynadı. İslam tarihi başlangıçta sözlü olarak nakledildi, ancak yazı da kullanıldı. Özellikle siyere dair pek çok kitap yazıldı. Peygamber'in hayatını öğrenme arzusu müslümanları tarih ilmini daha çok öğrenmeye sevk etti. Bu sebeple peygamberle ilgili pek çok kitap yazıldı. Günümüzde de Hz. Muhammed hakkında değişik muhtevalarda kitaplar yazılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Siyer, Ensab, Eyyâmü'l-Arab

ABSTRACT

The Place and the Importance of Sources and Researches in Understanding and Narrating the Prophet Muhammad

In the pre-Islamic period, the Arabs gave importance to the history because of genealogy (al-Ansab) and heroism (al-Ayyam al-Arab). They learned and also thought their history in the oral manner. Writing was also applied even a little. Holy Quran and tradition (Hadits) played an important role in improving history. In the beginning, Islamic history was narrated orally, but writing also was used. Specially a great many books relating to Siyer were written. Desire for learning the life of the Prophet Muhammad (peace be upon him) directed Muslims to learn very much about history. Therefore a lot of books relating to the Prophet were written. At the present time, various books with the different contents are also being written.

Key words: Islamic History, Sirah, Ansab, Ayyam al-Arab.

GİRİŞ

Hız. Muhammed, İslam peygamberi olarak müslümanların olduğu kadar insanlık tarihinde oynamış olduğu rol bakımından da belki de tüm insanlığın şöyle veya böyle dikkate aldığı, merak ettiği, hakkında malumat elde etmek istediği yüce şahsiyetlerin en önde gelenlerindedir. Dolayısıyla onu anlamak veya anlatmak için asırlardır pek çok yöntem başvurulmuştur. Bu yöntemler arasında en etkili olanlardan birisi de onun kitaplar yazılarak anlatılmaya çalışılmasıdır. Sadece geçmiş zamanda değil günümüzde de herhangi bir kitap satış yerine veya sıradan bir kütüphaneye girildiğinde bile bunu görmek mümkündür.

Zira İslam peygamberi gündemde var olmaya devam etmektedir, insanlar onu merak etmeye, öğrenmek için kitaplara müracaat etmeye devam etmektedirler. Bu sebeple de ilmi, edebi, kültürel, sosyal, psikolojik ve diğer tarzlarla onun yaşamı, öğretileri, mücadeleleri, hedefleri, insanlığı kazandırmak istediği değerler vesaire bazen üç beş sayfalık broşür ve risalelerle bazen de onlarla ciltten oluşan koleksiyonlarla ifade edilmeye çalışılmaktadır. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in öğrenilmesi ve öğretilmesi söz konusu olduğunda bu doğrultuda kaleme alınan kitapların önemli bir boşluğu doldurdıkları görülmektedir. Bu sebeple de Hz. Peygamber'i konu edinen kitapların nasıl yazılmaya başladığını, üslup, muhteva ve maksatları yönüyle ne tür bir süreç geçirdiklerinin bilinmesi gerekmektedir ki makalemizin yazılış gerekçesi de budur. Müslümanların tarih yazıcılığına özellikle de Hz. Peygamber'in sîyretine (biyografisine) dair eserleri kaleme almaya nasıl başladıkları, tarihi süreç içerisinde siyere dair yazılan kitapların yazılımında ne tür değişikliklerin olduğu bu makalede tarihi seyir içerisinde ortaya konulmaya çalışılacaktır. Çağımızdan önceki dönemlerde yazılan ve Hz. Peygamber'i konu edinen kitaplar hakkında özet bilgi verildikten sonra günümüzde çağdaşımız olan insanların, bilim ve fikir adamlarının Hz. Peygamber'i kitaplarında nasıl anlattıkları hususuna değinilecektir. Dolayısıyla geçmişle günümüz siyer kitapları arasında mukayese yapabileme imkanı oluşturulmaya çalışılacaktır.

İslâm Öncesi Araplarda Tarih Tasavvuru ve Tarihe Bakışları

Her müessesenin dosyaları, arşivi, her tüccarın hesap defteri vardır. Milletlerin de geçmişle irtibatlarını sağlayan bilgi ve birikimlerinin olduğu bir gerçektir. Bu bilgi ve birikim, milletlerin durumlarına göre değişiklik arz etmekle beraber kuşaktan kuşağa aktarılmak suretiyle uzun süreler unutulmaktan kurtulmuşlardır. Geçmişte yaşanan ve ortaya konulan her türlü faaliyetin sonraki kuşaklara aktarılması değişik yöntemlerle olmuştur. Ancak değişmeyen bir şey vardır ki, bu hususta her toplum benzer bir duygu ile hareket ederek kendilerinden öncekilerin yapıp ettiklerini merak etmişler ve bunların tespitine yönelik çalışmalarda bulunmuşlardır. Böylece tarih ilmi ortaya çıkmıştır.

Bugün olduğu gibi geçmişte de dil, din ve kültürel yapılarıyla dünya halkları arasında kendisine yer edinmiş bulunan Araplar İslâmiyet'in gelişinden önce de tarihle yakından ilgilenmişlerdir.

Geçmişle, yaşanan zaman arasında güçlü bağların bulunduğu ve tarihin insan yaşayışına yön veren bir unsur olduğu anlayışına sahip olan Cahiliyye Devri Arapları¹ atalarının başlarından geçen olayları, onların yaşam tarzlarını, dinî uygulamalarını, sosyal ve kültürel yapılarını devam ettirmeye çalışmışlardır. Öyle ki onlar, atalarına uyma hususunu dinî anlayışlarının bir gereği olarak de-

¹ Sabri Hizmetli, *İslâm Tarihçiliği Üzerine*, Ankara 1991, s.37.

ğ erlendirmişlerdir.² Atalarının durumlarını bilmek için de büyük bir merakla kendilerinden önce meydana gelen olayları değişik yollardan öğrenmeye çalışmışlar ve böylece tarihe merak duymuşlardır.

Araplar tarihlerine dair bilgi ve rivâyetleri daha ziyade şifâhî olarak nesilden nesile nakletmişlerdir. Onların şifâhî usulleri kullanmalarında okuma-yazma bilenlerin çok fazla olmamasından başka çölde yaşamalarının da etkili olduğu anlaşılmaktadır. Zira çöl hayatı yazının gelişip yaygınlaşmasına, yazı malzemelerinin temin ve düzenli bir şekilde muhafazasına müsait değildi. Duydukları rivâyet ve haberleri hıfzetme yönüyle kabiliyetli olan Araplar, tarihe dair anlatılanları zihinlerinde tutmuşlar ve bunları sonraki kuşaklara nakletmişlerdir. Böylece tarihi bilgiler tamamıyla yazılı olarak kayda geçmemiş olmasına rağmen muhafaza edilebilmiştir.

Yukarıdaki ifadelerimizden Arapların tarihleriyle ilgili hiçbir yazılı doküman bırakmadıkları, kendilerinden önce veya dönemlerinde gerçekleşen olayları yazıyla tespit etmedikleri anlaşılmamalıdır. Zira tarihin naklinde yazı da kullanılmıştır, ancak şifâhî tarihçilik daha yaygınlık kazanmıştır.

İslâm öncesi Arapları tarih öğrenmeye sevk eden en önemli etken, onların "Eyyâmü'l-Arab" ve "Neseb Şecereleleri" hususundaki merak ve ihtiyaçları olmuştur. Cahiliyye devrinde ve İslâmiyet'in ilk zamanlarında Arap kabileleri arasında cereyan eden savaşlar için kullanılan "Eyyâmü'l-Arab" tabiri, Arapların tarihle olan en önemli bağlarını teşkil etmiştir.

Cahiliyye dönemi tarihi için zengin bir malzeme ihtiva eden "eyyâm"ı tarihçiler ve dilciler kaynak olarak kullanmışlardır. "Eyyâmü'l-Arab", Arapların kahramanlık vasıflarını ortaya çıkarmış, Arap dilini geliştirmiş, atasözlerinin söylenmesine vesile olmuştur. Savaşların kabile hayatında özel bir yeri olduğu için bu savaşları anlatan hikayelere kabileler ve fertler müşterek bir kültür olarak sahip çıkmışlardır. Gece yapılan sohbet toplantılarında kabilenin gerçekleştirdiği önemli işler arasında anlatılan savaş rivâyetleri kabilelerin olaylar karşısındaki temayülleri aksettirmekle³ birlikte çoğu kere objektif olmaktan ve derli toplu ve tutarlı bilgiler sunmaktan uzaktırlar; buna rağmen çöl gecelerinde anlatılarak kuşaktan kuşağa nakledilmişlerdir.⁴ Böylece 'Arapların tarihi' diyebileceğimiz rivâyetler vücut bulmuştur.

Kabilenin millî ve manevî değerlerinin yaşanılıp korunmasına önem veren Araplar örf ve adetlerin bilinmesine ayrı bir önem verdiler. Örf ve adetleri bilmek için de Eyyâmü'l-Arab'a müracaat ettiler. Zira orada bu hususlarda pek çok bilgi bulunmaktaydı. Diğer taraftan kabilelerin soy kütüğü anlamına gelen "Neseb" bilgisi de Araplar nezdinde önemli bir yere sahipti.

² Cahiliyye Araplarının atalarına bağlılıkları konusundaki tutumlarıyla ilgili olarak bkz., Mü'minün, 23/24; Bakara, 2/170; Mâide, 5/104.

³ Mehmet Ali Kapar, "Eyyâmü'l-Arab", *DİA*, İst. 1995, XII, 15.

⁴ Bu konuda bkz., Seyyide İsmail Kaşif, *İslâm Tarihinin Kaynakları ve Araştırma Metotları*, çev., M.Şeker-R.Savaş-R.Şimşek, İzmir 1997, s.21.

Kabilecilik veya asabiyet, kabile fertlerine ecdadının şan ve şerefiyle övünmesini, kahramanlarını ve tarihi hadiselerini gururla yâd etmesini telkin ediyor, bu duygu insanları neseplerini öğrenmeye sevk ediyordu. Cahiliyye devri Araplarının geçmişin devamlı hatırlanması için ensâb bilgisine çok değer vermeleri, Araplardaki tarih şuurunun mevcudiyetine en güçlü bir delil olarak kabul edilmiştir. Neseb şecerelerinin muhafaza edilmesi şeklinde tanımlanan ensâb ilmi, şecerede adları geçen kişilerle ilgili bir çok tarihi malumatı da bir araya getiriyordu.⁵

Daha İslâmiyet'in gelmesinden önceki dönemlerde bile neseb şecerelerinin kaybolmaması ve uydurma şecerelerin ortaya çıkmasına mani olunması için kabilelerin neseplerine dair bilgilerin yazılı olarak kayda geçirildiği ve bunların kitap oluşturacak şekilde düzenlendiğine dair bilgilerden⁶ hareketle, Ensâb ilminin Araplar tarafından önemsenerek ele alındığını bunun da onların tarihi bilgilere ulaşmalarına katkı sağladığını söylemek mümkündür.

Soy ve soplâ iftihar etmek için kabilelere tarihi malzeme sağlayan, kabileler arası tefâhurun (övünme) başlıca vasıtası olan ensâb bilgisi, cahiliyye döneminde hem şifâhî hem de önemine binaen yazılı olarak kayda geçirilmiş ve ihtiva ettiği bilgiler Arap tarihine büyük katkılar sağlamıştır. Soylâ iftihar, İslâmiyet'le yasaklanmış olmasına⁷ rağmen sıla-i rahim yapmayı temin edecek kadar neseplerin öğrenilmesi teşvik edilmiştir.⁸

Araplar nezdinde neseb ilminin önemini müdrik bir kimse olarak Hz. Peygamber, İslâm'ı tebliği esnasında kabilelere İslâm'ı anlatırken daima kabilelerinin isimleriyle hitap etmiş, onların yanına giderken beraberinde ensâb bilgisiyile meşhur olan Hz. Ebû Bekir'i de götürmüştür. Ebû Bekir'den tebliğ için gidilecek kabilenin tarihi hakkında bilgiler alan Hz. Peygamber'in bu bilgileri onlarla diyalog kurmak için kullandığı⁹ anlaşılmaktadır.

Yukarıda da işaret ettiğimiz üzere Cahiliyye döneminde Araplar tarihlerine dair bilgileri ensâb şecereleri ve eyyâmü'l-Arab ile elde ediyorlar ve bunları sonraki nesillere naklederek muhafazasını temin ediyorlardı.¹⁰

Ensâb ve eyyâma dair tarihî malumatın çeşitli sebeplerle yazılı olmaktan ziyade sözlü/şifâhî olarak nakledildiğini daha önce ifade etmiştik. Şifâhî nakil ise kısaca ve şiirle gerçekleştiriliyordu.¹¹

⁵ Mustafa Fayda, "Ensâb", *DİA*, XI, 245.

⁶ Bu hususta geniş bilgi için bkz., Fayda, "Ensâb", *DİA*, XI, 245; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s.18.

⁷ Hucurât, 49/13.

⁸ Bu hususta bir Hadis-i Şerîf için bkz., Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, II, 3.

⁹ Ebu'l-Fidâ İsmail İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut 1977, 142-143; Muhammed Yusuf el-Kandehlevî, *Hayâtu's-Sahâbe*, Dimaşk 1969, I, 145

¹⁰ Şeşen, s.17-18.

¹¹ Geniş bilgi için bkz., Abdulaziz ed-Dûrî, *Bahsün fî Neşeti İlmî't-Tarih inde'l-Arab*, Beyrut 1993, s.131.

Issız çöl gecelerinde insanlar kıssalarla atalarının yapıp ettiklerini anlatarak vakit geçiriyorlardı. Senenin belirli mevsimlerinde kurulan panayırlarda, hac mevsimi esnasında Mekke'de bir araya gelen kalabalıklar arasında, dost meclislerinde ve kabileler arası rekabet esnasında da kıssalarla tarihlerini anlatıyorlar ve bununla övünüyorlardı. Onların şifahî olarak anlatageldikleri bu kıssalar (ahbâr) birtakım hayali unsurlarla karışarak hakikatten uzaklaşmış olsa bile tarihin malzemesini teşkil etmişlerdir.¹²

Eyyâm hikayelerinin naklini ve yayılmasını sağlayan ve bir bakıma VI-VII. Yüzyıl Araplarının en güçlü silahı durumunda olan "Arap Şiiri"ni de bu şifahî tarih türlerine eklemek icap eder. Savaşın ve barışın yerleşmesinde, aşiretler arası münasebetlerin seyrinde, inanç ve düşüncenin ifade edilmesinde şiirin çok güçlü bir rolü vardı.¹³ Öyle ki kabileler için güçlü ve çevik bir komutandan ziyade iyi bir şair daha önemli ve faydalı olarak değerlendiriliyordu. Zira güçlü bir komutan savaş meydanında yararlılık göstererek birden fazla düşmanı etkisiz hale getirebilirdi, ancak iyi bir şair şiirleriyle kitleleri ikna edebilir onların tavırlarında etkili olabiliirdi.

Diğer taraftan Cahiliye dönemi Arapları gerek ensâb gerekse eyyâma dair tarihî bilgileri şiir ile devralıp yine şiirleriyle sonraki nesillere aktarıyorlardı. Şiir Arap için güzel ve seciyeli sözlerin ötesinde öneme sahipti. Savaş meydanında bir kılıçtan çok daha fazla tesire sahipti, panayırlarda kabilenin diğer kabileler karşısında övünebilmesi için vazgeçilmez unsurdu, atalarının tarihi de onun vasıtasıyla muhafaza ediliyor ve kuşaktan kuşağa naklediliyordu.

'Şiir Arapların arşiv dairesidir'¹⁴ darb-ı meselinde de ifade edildiği üzere özellikle tarihî malumat açısından şiir önemli bir yere sahipti. Şiirler çoğu kere ezberlenilip şifahî olarak naklediliyorsa da kimi zaman yazıya geçirildiği de oluyordu. Nitekim Ukâz panayırında inşâd edilen şiirler arasından seçilen en güzeli yazılıp Kâbe'nin duvarına asılarak uzun süre bu önemli mevkide sergileniyordu.

Araplar sadece kendi tarihlerine dair bilgileri merak etmiyor, başka milletlerin tarihlerini de merak ediyorlardı. Haccetmek veya panayırlara iştirak etmek üzere gerçekleştirilen seyahatler onların birbirlerine sahip oldukları tarihî malumatı nakletmelerinde önemli bir fonksiyon icra ediyordu. Nitekim geçmiş milletlerin ve peygamberlerin tarihine dair bilgiler veren Kur'ân-ı Kerim ve Peygamberimizi ilgiyle dinleyen insanlara Nadr b. Hâris çağrıda bulunarak onları kendisinden İran kisralarından Rüstem ve İsfendiyar'a dair tarihî rivâyetleri dinlemeye davet etmiştir.¹⁵ Kanaatimizce Nadr b. Hâris başka milletlerin de tarihlerine ilgi duyan insanları kendi yanına bu tür tarihî bilgileri nakletme vaadiyle

¹² Nihad Çetin, "Ahbâr", *DîA*, I, 486.

¹³ Hizmetli, s.38.

¹⁴ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 8.

¹⁵ Bu konuda geniş bilgi için bkz., İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, thk., M.Muhyiddin Abdulhamid, Beyrut 1401/1981, I, 320. Ayrıca bkz., Muhammed Hamidullah, İbn İshak'ın "Sîratu İbn İshak" isimli eserinin tahkikine yazdığı mukaddime, trc., Sezai Özel, Konya 1991, s.28.

çekmeye ve onların dikkatlerini Hz. Peygamber ve anlattıklarından başka taraflara yönlendirmeye çalışmıştır.

Kusay tarafından oluşturulan ve başka kabile ve milletlerle Kureyşliler arasındaki siyasî ilişkileri takiple vazifeli olan "Sifâret" görevinin sağlıklı bir şekilde yerine getirilmesi için de tarihe önem verildiği anlaşılmaktadır. Bu görevi yapmakla yükümlü olan kimselerin sefirlikleri esnasında muhatapları olan kabile veya ülkelerin tarihlerini bilmeleri ve buna göre davranmaları diplomatik görüşmelerin müspet bir şekilde sonuçlanması açısından önemsenmiştir. Hamidullah'a göre İslâm öncesinde Mekke'de tarihî meselelerle ilgili özel bir bakanlık bulunuyordu ve bu bakanlık 'Hariciye Bakanlığı' ile ortak çalışıyordu.¹⁶

Netice olarak şunu ifade etmek gerekir ki, özellikle Ensâb ve Eyyâm'a duyulan ilgi ile tarihe merak duyan İslâm öncesi Arapları, çoğu kere şifahî usullerle bazen de yazılı olarak tarihlerini öğrenmişler ve öğrendiklerini yine aynı yöntemlerle kendilerinden sonrakilere aktarmışlardır. Tarih, sifâret görevinin yerine getirilmesinde de önemsenmiş ve bu görevi ifa eden kabilenin temsilcilerinin tarihi bilgilerle mücehhez olmasına gayret gösterilmiştir.

II-İSLÂM TARİHÇİLİĞİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

A-Kur'ân-ı Kerim'in Rolü

İslâm tarihi, Peygamberimizin risâlet görevi ile vazifelendirilmesiyle başlar. Kur'ân, sadece İslâm inanç, itikat ve muamelatından bahsetmemekte, aynı zamanda insanlık tarihine dair genel bilgileri de vermektedir. Fazla ayrıntıya girmemesine rağmen insanlık tarihinden, milletlerin ve devletlerin durumlarından, peygamberler ve hükümdarların başlarından geçenlerden, dinler ve medeniyetlerden kısacası geçmişte meydana gelen olaylardan bahsetmektedir.

Kur'ân-ı Kerim'in geçmişe dair verdiği genel bilgiler müslümanların tarihî malumatları doğrudan öğrenmelerine vesile oldu. Kur'ân'da geçmiş milletlerin ve devletlerin, hükümdarların ve peygamberlerin hakkında çok sayıda tarihi kıssanın mevcudiyeti, müslümanları tarih araştırmacılığına sevk etti.¹⁷ Özellikle müfessirler, kıssaları anlatan âyetlerin anlaşılması ve yorumlanabilmesi için tarihe müracaat etmek durumunda kaldılar. Bu durum, müslümanların tarihe olan ilgilerini artırdı. Kur'ân tarihe dair bilgi vermenin yanı sıra müslümanları geçmiş milletlerin hayatlarını öğrenmeye ve onlardan ders almaya teşvik ediyordu. Dolayısıyla müslümanlar için tarihle ilgilenmek, dinî bir hüviyet de taşıyordu.

Yine Kur'ân'da Hz. Peygamber'in en güzel örnek olarak gösterilmiş olması, müslümanların onun hayatının her detayını öğrenme ihtiyacı duymalarına sebep olmuştur. Buna ilaveten müslümanların farklı din ve kültürlerle karşılaşma-

¹⁶ Hamidullah, İbn İshak'ın "Sıratu İbn İshak" isimli eserinin tahkikine yazdığı mukaddime, s.27.

¹⁷ Hizmetli, s.44.

ları sonucunda başka insan topluluklarının, özellikle ehl-i kitab mensuplarının tarihî bilgileri de onların birikimlerine dahil olmuş, bunun sonucunda İslâm tarihinin kaynakları çoğalmış, konuları da genişlemiştir.¹⁸

H.z. Peygamber'in hayatının her yönüyle araştırılıp bilinmesi, Kur'ân'ın tefsir edilmesi ve hadislerin toplanması olayları, müslümanlar arasında tarihçiliğin temellerini oluşturdu.¹⁹ Böylece müslümanlar pek çok sebeple tarihe ilgi duymaya başladılar.

Bilindiği gibi H.z. Peygamber'in kavfî, fiilî ve takrifî sünnetleri sahâbe ve tabiîn nesli tarafından titizlikle incelendi. Hadislerin incelenip zapt olunması hem Kur'ân'ın anlaşılması hem de Peygamber'in model olarak takip edilebilmesi için önem arz ediyordu. Bu sebeple de müslümanlar daha Peygamberimiz hayatta iken onunla ilgili önemli veya önemsiz ayrımı yapmadan her bir ayrıntıyı dikkatli bir şekilde ele aldılar. Sahâbe ve onlardan sonra gelen nesiller, Peygamberimizin hadislerini muhafaza etmede gösterdikleri titizliği²⁰ sonraki nesillere aktarmada da göstererek bugün elimizde olan muazzam ve muhteşem hadis literatürünün oluşmasına katkı sağladılar.

Kur'ân sadece geçmiş milletlerin tarihleri hakkında bilgi vermemiş aynı zamanda Peygamberimizin risâletiyle başlayıp vefatına dek süren dönemde ilgili tespitlerde de bulunmuştur. Dolayısıyla Kur'ân'ın 23 yıllık sürece dair işaret ettiği hususlar sonraki nesillerin Asr-ı Saâdet Dönemi'nin tarihi hakkındaki bilgilerine önemli katkılar sağlamıştır. Bu yönüyle Kur'ân, müslümanların tarihlerinin ilk ve en eski tarihî kaynağı olmuştur denilebilir. H.z. Peygamber'i anlatmada Kur'ân-ı Kerim'in rolünden bahsederken bir hususa da değinmenin yararlı olacağı kanaatindeyiz. Daha önce de işaret ettiğimiz üzere Kur'ân'da Rasûlullah'ın hayatı ana hatlarıyla ortaya konulmuştur. Özellikle de risâlet öncesi dönemle ilgili olarak H.z. Peygamber'in hayatına dair bilgiler neredeyse hiç zikredilmemiştir. Öyle ki H.z. İbrahim, H.z. Musa, H.z. İsa vb. peygamberlerin doğumları, çocuklukları ve gençlik dönemlerine dair Kuranda anlatılanlar H.z. Muhammed'in hayatı hakkında anlatılanlardan daha fazladır. Mesela H.z. İsa'nın annesinin hamile kalma sürecinden doğum yapmasına kadar, İsa (a.s)'ın doğumu esnasında gerçekleşenlerden bebeklik dönemine vb. pek çok konularda Kur'ân'da bilgilere rastlanılmaktadır. H.z. Peygamber'in bi'set öncesi hayatı hakkında benzer bir durumdan söz edilemez. Kur'ân neden H.z. Peygamber'in hayatının bu dönemi ile ilgili bilgiler vermemiştir bunu hikmet-i İlâhî olarak yorumlamakla iktifa etmek herhalde en kestirme yol gibi görünmektedir. Bununla birlikte şuna da işaret etmek uygun olacaktır ki, Kur'ân'ın değinmeyip bir anlamda sükut geçtiği bu konular, yani Rasûlullah'ın Peygamberlik öncesi yaşamı daha sonraki dönemlerde müslüman müellifler tarafından biraz da telafi edilmek gayretiyle anlatıl-

¹⁸ Adem Apak, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi*, İstanbul 2006, s.30-31.

¹⁹ Hizmetli, s.45.

²⁰ Bu hususta bkz., Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 9.

maya çalışılmıştır. Hz. Peygamber'in özellikle doğumu ve çocukluğu esnasında başından geçenler, pek çok kitapta ayrıntılı olarak anlatılmaya çalışılmıştır. Bu konular anlatılırken zaman zaman aşırılığa gidilmiş, çeşitli sebeplerle Hz. Peygamber'in hayatının bu dönemi abartılı anlatımlara sahne olmuştur.²¹ Aslında Kur'ân neye ne kadar önem veriyorsa müslümanların da ona o kadar önem vermeleri ve üzerinde o oranda durmaları gerekmektedir. Buna rağmen Kur'ân'ın Hz. Peygamberin risâlet öncesi hayatı üzerinde fazla durmaması, buna dair ayrıntılı bilgiler vermemesine rağmen Müslüman müelliflerden bazıları bu konuda zaman zaman aşırılığa kaçan ve gerçekten de böyle mi olmuş dedirten bilgiler vermişlerdir. Oysa Hz. Peygamber hakkında en sahih kitap Kur'ân-ı Kerim'dir. Bu sebeple de Peygamber'le ilgili yazılanların doğruluğu veya yanlışlığı noktasında Kur'ân'ın belirli bir rol oynayacağı, bir kıstas olacağı göz ardı edilmemelidir.

B-Hadis-i Şeriflerin Rolü

İslâm tarihinin kaynakları arasında Kur'ân'dan sonra hadisler yer almaktadırlar. Kur'ân'ı sadece tebliğ etmekle görevli olmayan fakat aynı zamanda söz, fiil ve takrirleriyle onu açıklamakla da görevli olan Peygamberimizin hadis-i şerifleri, bu bakımdan önemli bir yere sahipti. Hadisler dinin anlaşılması ve uygulanması için daima müracaat mercii oldular. Bu sebeple de hadislerin tespiti ve muhafazası için titizlikle çalışıldı.

Kur'ân, müslümanlar tarafından yazılı ve şifahî olarak zapt olundu. Özellikle vahiy katipleri ve okuma-yazma bilen sahâbîler Kur'ân âyetleri vahy olundukça yazdılar. Hz. Peygamber risâletinin ilk dönemlerinde hadis-i şeriflerinin yazılmasına âyetlerle karıştırılabilir endişesiyle izin vermemiş²² ancak bu endişenin zaman içerisinde ortadan kalkmasıyla bazı sahâbîlerin kendisinden görüp işittiklerini yazmalarına izin vermiştir. Dolayısıyla hadislerin kayda geçirilmesi daha peygamberimiz hayatta iken başlamıştır.²³ Her ne kadar hadis tedvinatının ikinci asırla birlikte başladığı söylenirse de bu durum hadislerin daha önce yazıya geçirilmediği anlamına gelmemektedir. Çünkü tedvin hareketi ile hadisler tertipli, düzenli ve belirli kaideler çerçevesinde kitaplaştırılmışlardır. Oysa Peygamberimizin izniyle hadisleri yazılı olarak kayda geçirmeye başlayan sahâbîler, tespit ettikleri hadisleri herhangi bir metot ve usul takip etmeden, kitap boyutuna vardiirmeden yazıya geçirmeye çalışmışlardır.²⁴

²¹ Hz. Peygamber'in risâlet öncesi dönemi hakkında yazılanlar ve bunların gerçekliği hususunda ayrıntılı bir değerlendirme için bkz., Bünyamin Erul, "Hz. Peygamber'in Risâlet Öncesi Hayatına Farklı Bir Yaklaşım", *Diyanet İlmî Dergi- Peygamberimiz Özel Sayısı*, Ankara 2003, s.33-66.

²² Buhari, *İlim*, 38; Müslim, *Zühd*, 72.

²³ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 9; Seyyide İsmail Kâşif, s.30-31.

²⁴ Bu konuda geniş bilgi için bkz., Mustafa Fayda, "Siyer Sahasındaki İlk Telif Çalışmaları", *Ulular arası Birinci İslâm Araştırmaları Sempozyumu*, İzmir 1985, s.360.

III-SİYERE DAİR İLK YAZILI MALZEMELER

Kaynaklarda rivâyet edilen haberlere göre Hz. Peygamber, sahâbe arasında bazı kimselerin kendisine dair haberleri, hadisleri yazmalarına izin vermiştir. Bu izinle Peygamberimize dair haberler şifahî olarak nakledilmenin yanı sıra yazılı olarak da kayda geçirilmeye başlanmıştır ki, bu kayıtlar Peygamberimizin hayatına yani siyerine dair ilk yazılı malzemeler arasında önemli bir yere sahiptirler.²⁵ Diğer taraftan Peygamberimiz döneminde yazıya geçirilen ve siyerinin anlaşılmasına katkı sağlayan daha başka yazılı malzemeler de vardır.

1-Abdullah b. Amr b. el-Âs, Hz. Ali, Hz. Enes gibi şahısların kaydettikleri hadis-i şerifler. Bunlardan Abdullah b. Amr'ın Rasûlullah'tan işittiği 1000 civarında hadis-i şerifi es-Sahifetü's-Sâdika isimli bir mecmuada bir araya getirdiği bilinmektedir.²⁶

2-Hicret sonrası Medine'de gerçekleştirilen nüfus sayımı ve bu sayım esnasında tespit edilen isimler de siyer kitapları ile kayda geçirilmiştir.

3-Hicret sonrası Medine içerisinde ve civarındaki topluluklarla müslümanların ilişkilerini düzenleyen vesika da yazılı olarak kayda geçirilmiştir. Bundan başka bazı kabilelerle yapılan antlaşmalar, memurlarla ilgili ahidnameler, emannameler vb. de yazıya geçirilmiştir. Hudeybiye Müsâlahası'nın maddelerinin de iki nüsha halinde yazılıp her iki tarafın temsilcileri tarafından imzalandığı bilinmektedir.

4-Komşu devlet ve kabile liderlerine gönderilen İslâm'a davet mektupları da siyere dair ilk yazılı malzemeler arasında önemli bir yere sahiptirler.

Netice olarak şunu ifade etmek gerekir ki, Hz. Peygamber'in hayatının anlaşılması bakımından önemli olan hadisler daha Peygamberimizin sağlığında iken yazıya geçirilmeye başlanmıştır. Bununla birlikte şunu da ifade etmek gerekir ki hadislerin sistemli şekilde yazılıp nakledilmesi, buna dair usullerin tespit edilip yaygınlaştırılması sahabe neslinden sonraki nesillere nasip olmuştur.²⁷

²⁵ Müsteşriklerden bazıları İslâm Tarihinin ilk dönemi ile ilgili kaynakların ele alındıkları dönemden çok daha sonraları telif edildiğini iddia etmişlerdir. Oysa ilk dönem İslâm tarihi kaynaklarında yer alan bazı rivâyetlerden de anlaşıldığı kadariyle tarihe dair rivâyetlerden bir kısmı ya Peygamberimiz ya da hemen sonrasında yani sahâbe nesli hayatta iken yazılı olarak kayda geçirilmiştir. Krş. bkz., İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, Beyrut trz., I, 70, 331; Zürkânî, *Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledünniye*, Beyrut 1996, III, 354.

²⁶ Bu mecmua müstakil olarak günümüze intikal etmemekle beraber Ahmed b. Hanbel söz konusu mecmuadaki hadisleri *el-Müsned* adlı eserine alarak bize kadar ulaştırmıştır. Peygamberimiz hayatta iken ona dair haberleri/hadisleri yazanlar hakkında bkz., Seyyide İsmail Kâşif, s.31-32.

²⁷ İslâm araştırmacılarından Fuad Sezgin, M. Said Hatipoğlu ile yaptığı bir mülakatta müslümanların ilmi faaliyetlerini çok erken bir dönemden itibaren ezberlemekle birlikte yazıya geçtiklerini de ifade etmiştir. Sezgin'in tespitlerine göre; "O dönemin müslüman alimleri, bugün tahayyül edemeyeceğimiz kadar zeki idiler. Rihleleri esnasında duydukları rivâyetleri ezberleyerek eserlerine kaydettiler demek iki sebeple makul değildir: Birincisi, bu yaklaşım insani bir faaliyeti, insanüstü bir faaliyet olarak sunuyor ve bu şekilde bizim 'insan tasavvurumuzu' altüst ediyor. İkincisi ümmetin ilk üç asırdaki entelektüel bilincini hafife alıyor; yani, üç asır boyunca rivâyetlerle uğraşan ve fakat bunları yazmayı bir türlü düşünemeyen alt sınıfa mensup binlerce insan varsaymamızı istiyor. Günümüz müslümanlarından bazılarının da bilmeden destek verdikleri bu düşünceler doğru olamaz. →→

IV-İLK SİYER YAZARLARI VE ESERLERİ

Siyer kavram olarak Peygamberimizin doğumundan vefatına kadar geçen hayatı içindeki yaşayışı, ahlakı, adet ve davranışlarının bütünü anlamına gelmektedir. Bu sebeple de Hz. Peygamber'in hayatına dair her husus siyer dediğimiz ilim dalının kapsamı alanında değerlendirilmiştir.

Peygamberimize duyulan sevgi onun her yönüyle bilinmesine, bu da onunla ilgili bilgilerin önemsenerek kayda geçirilmesine vesile olmuştur. Diğer taraftan Peygamber'in hayatının bilinmesi İslâm'ın anlaşılıp tatbik edilebilmesi bakımından da bir zorunluluk idi. Hal böyle olunca müslümanlar siyerle hem dinî hem de insani sebeplerle ilgilenmek durumunda kalmışlardır.

Özellikle hadislerin tespitinde yoğunlaşan sahâbîler ve onlardan sonraki nesillerden tabiin nesli içerisinde bazı kimseler Peygamberimizin yaşantısına dair bilgiler ihtiva eden hadisleri bir araya getirerek adeta ilk siyer yazarları oldular. Dolayısıyla ilk siyer müellifleri muhaddislerden oluştu.²⁸ Zaten Peygamberimizin hadislerini bir araya getirmekle işgal eden kimseler elde ettikleri malzemeyi onun hayatının yazımında da kullandılar. Bununla birlikte belli bir dönem sonra siyer hadis disiplininin bir şubesi olmaktan ve muhaddislerin gerçekleştirdiği bir ameliye olmaktan çıkarak müstakil bir ilim dalı haline geldi.

Hadis disiplini ilk siyer yazarları tarafından dikkatle izlendi ve yazılan kitaplarda hadis yazılım usulleri tatbik edilmeye çalışıldı. İlk dönemde siyer ve meğazî kitapları yazmaya başlayan insanlar zaten hadis ilminde bilgili kimseler oldukları için bu doğrultudaki çalışmalarını esnasında güçlük çekmediler.

Siyere dair eserler büyük oranda günümüze kadar intikal etmemekle birlikte²⁹ bu eserlerde yer alan bilgiler İslâm tarihçileri tarafından kayda geçirilmek suretiyle muhafaza³⁰ edilmişlerdir.

Siyer yazarları arasında Urve b. Zübeyr (26-94/644-713), III. Halife Hz. Osman'ın oğlu Eb'an b. Osman(100/718), mevâliden Şurahbil b. Sa'd (123/741), aslen ehl-i kitaptan olan Vehb b. Münebbih (110/728), İbn Şihâb ez-Zühri (50-124/670-741), Ma'mer b. Râşid (96-154) ve ez-Zühri'nin öğrencilerinden Musa b. Ukbe (141/758) ile İbn İshak (85-151/704-768) ilk akla gelen isimlerdir.³¹

→ →

Müslümanlar, atalarının ne kadar zeki olduğunu; üç asır boyunca ellerine kalem almadan sadece zihinlerini kullanarak ne muhteşem faaliyetlere imza attıklarını dünyaya haykırıp, egolarını tatmin etmekle meşgullerdir. Geniş bilgi için bkz., M. Akif Koç, "Hamidullah Hocamız Üzerine Mehmed Said Hatiboğlu İle Söyleşi", *İslâmiyât/Kitâbiyât Bülten*, Ekim-Aralık 2002, s.2.

²⁸ Şeşen, s.21.

²⁹ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 9.

³⁰ Şemseddin Günaltay, *İslâm Tarihinin Kaynakları-Tarih ve Müverrihler*, haz., Yüksel Kanar, İstanbul 1991, s.20.

³¹ İlk siyer yazarları ve eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Josef Horovitz, *İslâmi Tarihçiliğin Doğuşu İlk Siyer/ Meğâzî Eserleri ve Müellifleri*, çev., R. Altınay-R. Özmen, Ankara 2002, s.19-92; Dürî, *Bahsün fî Neşeti İlmî't-Tarih inde'l-Arab*, s.20-30; Seyyide İsmail Kâşif, s.36-42; Mustafa Zeki Terzi, *İlk Siyer-Meğâzî Yazarları ve Eserleri*, Samsun 1990; Şeşen, s.30 vd; Hizmetli, s.110-125.

Büyük çoğunluğu hadiste de otorite olan bu şahıslar, siyere dair telifatta bulunurken de hadis verilerini ve usûlünü göz önünde bulundurmışlardır. Bunların mecmua, risale veya kitaplarında izledikleri yöntemler daha sonraki dönemlerde yazılan özeldi Siyer-Meğâzî, genelde ise İslâm tarihi yazarları tarafından da takip edilmiştir.

Siyer ve meğâzî yazarları genellikle Hz. Peygamber'in hayatı ve gazveleriyle ilgili olarak sorulan soruları ve onlara verilen cevapları kapsayan risaleler veya kitaplar yazmışlardır. Bu kitaplarda Hz. Peygamber'in özellikle gazveleri ve risâlet süreciyle ilgili bilgiler ön planda verilmekteydi. Zamanla siyere dair yazılan eserlerin muhtevası genişlediği gibi Peygamberimizle ilgili değişik türdeki bilgilere de değinilmeye başlandı. Zira Hz. Peygamber'i her yönüyle tanıma arzundaki okurların bu beklentileri ancak bu şekilde yerine getirilebilirdi. Diğer taraftan sadece yaptığı savaşlar veya peygamberliği ile alakalı hususların yazılıp kayda geçirilmesi Peygamber'in tam anlamıyla bilinip anlaşılması için yeterli olamazdı. Bu durum da onu örnek olarak kabul edenler için sıkıntılara yol açabilirdi. Dolayısıyla Hz. Peygamber'i çeşitli yönleriyle anlatan eserler yazılmaya başlamıştır. Peygamber'in hayatını konu edinen eserler konuları, yazılış biçimleri, kaynakları vb. gibi yönleriyle çeşitlilik arz etmektedirler. Dolayısıyla bunları kategorize ederek ele almak daha uygun olacaktır.

1-Siyer ve Meğâzî Kitapları

Siyer kitapları Hz. Peygamber'in doğumundan vefatına kadar başından geçenleri konu edinirler. Meğâzîye dair eserlerde ise Rasûlüllah'ın her türlü askerî faaliyetleri zikredilir. Aslında bu iki literatürün konularının bir birine tedahül ettiği de söylenebilir.³² Zira siyer yazarı Peygamber'in hayatının bir parçası olan savaşlarına da değinmiş, aynı şekilde meğâzî yazarı da sadece gazve veya seriyeleri anlatmakla kalmayıp aynı zamanda bunların öncesi ve sonrasında yaşanan ve Peygamber'i doğrudan alakadar eden hususlara da işaret etmişlerdir. Dolayısıyla bu iki eser türünü birlikte ele almak ta bir beis görülmemiştir.

Yukarıda da söylediğimiz gibi Peygamber'i anlatan eserler arasında ilk sırayı siyer ve meğâzî türündeki eserler almaktadırlar. Zira bu eserler diğer türlere göre hem kronojik olarak daha erken dönemlerde yazılmışlar hem de sayıca fazladırlar. Öyle ki Peygamber'i anlatan eserlerin ortak adı siyer olmuştur; söz konusu eserler Hz. Peygamber'i farklı yönleriyle anlatıyor olsalar bile durum değişmemiştir.

Siyere dair yazılan eserlerden bazıları şunlardır:

İbn İshak (151/768), Sîretü İbn İshak, thk., Muhammed Hamidullah, Konya 1981.

el-Vâkîdî (207/822), Kitâbu'l-Meğâzî, thk., Marsden Jones, Beyrut 1966

İbn Hişam (218/833), es-Sîretü'n-Nebeviyye, thk., Mustafa es-Sakka, Kahi-

³² Benzer bir değerlendirme için bkz., Dûrî, s.20.

re 1955

Kâdî İyâz (544/147), eş-Şifâ bi Tarifi Hukuki'l-Mustafa, thk., Ali Muhammed el-Becâvî, Kahire 1977

İbn Seyyidinnâs (734/1334), Uyûnu'l-Eser fî Funûni'l-Meğâzî ve's-Siyer, Beyrut

el-Makrizî (845/1444), İmtâu'l-Esmâ, thk., Mahmud Muhammed Şakir, Beyrut trz.

eş-Şâmî (942/1555), Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd fî Sîreti Hayri'l-İbâd, Kahire 1979

el-Halebî (1044/1634), İnsânu'l-Uyûn fî Sîreti'l-Emîn ve'l-Me'mûn, İstanbul 1308

Bu eserlerde Hz. Peygamber'in hayatına dair çok önemli rivâyetlere ve bilgilere yer verilmiştir. Siyer kitapları hem ihtiva ettikleri rivâyetler hem de üslupları ile sonraki devirlerde yazılan ve Peygamberimizi konu edinen kitaplar üzerinde tesirler bırakmışlardır. Zira sonraki dönemlerde Rasûlullah'ın hayatına dair yazılan eserlerde söz konusu kitaplarda yer alan rivâyetler sık sık referans olarak gösterildikleri gibi bu kitaplar da önceki siyer kitapları gibi benzer tarzlarda yazılmışlardır. Mesela ilk siyer kitaplarında olduğu gibi rivâyetler senedleri ya tamamen atılarak ya da senedin en son ravisinin ismiyle kaydedilmiş, hadis kitaplarındaki gibi metni verilen hadisin senedi de ayrıntılı bir şekilde çoğu kere verilmemiştir. Aynı şekilde rivâyetler sened ve metin itibarıyla ayrıntılı bir şekilde tenkide tabi tutulmamışlardır. Diğer taraftan ilk siyer kitaplarında özellikle İbn İshak'ın el-Meğâzî'sindeki muhteva tarzı benimsenmiştir. İbn İshak'ın özellikle İbn Hişam'ın es-Sire'si ile günümüze eksik bir şekilde ulaşan el-Meğâzî adlı eserinde değindiği konular sonraki dönemlerde yazılan siyer yazarlarının bazılarında da tekrarlanılmıştır. Aslında İbn İshak el-Meğâzî isimli eserinde Hz. Peygamber'in özellikle savaşlarını ön plana çıkararak hayatını yazmaya çalışmıştır. Ancak onun bu maksadı sonraki siyer müellifleri tarafından vazgeçilmez bir üslup olarak algılanmış ve pek çok kimse tarafından taklit edilmiştir. Oysa İbn İshak günümüze kadar ulaşmayan diğer eserlerinde Hz. Peygamber'in hayatıyla ilgili savaşlar dışındaki hususlar hakkında da ayrıntılı bilgiler vermiş bir kimse dir. Ancak onun özellikle Meğâzî'si sonraki siyer telif edenler üzerinde etkili olmuştur.

Dolayısıyla siyer ve meğâzî eserlerinin pek çoğunda Hz. Peygamber'in Mekke dönemi ile ilgili ayrıntılı bilgilere yer verilmiş; onun kabilesi, yetiştiği çevre, ailesi, doğumu, çocukluğu, gençliği, evlilik ve iş hayatı, bi'seti, davet günleri, sahâbîleri ile ilişkileri vb. gibi hususlar hakkında bilgiler verilmiştir. Bununla birlikte biraz da İbn İshak'ın el-Meğâzî'sinin tesiriyle Medine dönemi ile ilgili daha ziyade gazve ve seriyelere değinilmiş, Peygamberimizin buradaki siyasî, idarî, sosyal, ekonomik, insani, ahlaki vb. gibi davranışlarıyla, toplum veya şahıs bazında ne tür ilişkilerde bulundu, hangi tür düzenlemeler gerçekleştirdi, toplum

sallaşma ve kurumsallaşma bakımından neler yaptığıyla ilgili fazla bilgi verilmemiştir. En azından müstakil başlıklar halinde söz konusu konular üzerinde durulmamış, gazveler anlatılırken arada anlatılan konular olarak geçiştirilmiştir.

İbn İshak Meğâzî'sinde Peygamberimizin savaşlarını konu edindiği için haklı olarak Medine döneminde gerçekleşen gazvelere ağırlıklı olarak yer vermiş, diğer konuları ihmal etmiştir. Sonraki siyer yazarlarının onu gazveler bakımından takip etmeleri uygun olabilirdi, ancak Rasûlüllah'ın hayatını her yönüyle yazma iddiasındaki müelliflerin İbn İshak'ın Meğâzî'deki yöntemini takip etmesi gerekirdi. Çünkü Medine dönemi gazve ve seriyyelerden ibaret değildir. Rasûlüllah'ın, Medine hayatı mühim hadiselerle doludur. Rasûlüllah, orada bütün kişiliği ile İslâm insanlığını oluşturmuş, İslâm toplumunun temelini atmıştır. Rasûlüllah orada her aileye örnek bir aile hayatı yaşamış, her arkadaşılığa temel olacak ölümsüz arkadaşlıklar tesis etmiştir. "Sahâbe" adıyla bildiğimiz ve Hz. Peygamber'le birlikte yâd edilen bu ölümsüz arkadaşılığın sırları ilgi çekici değil midir? Sonra Rasûlüllah bu dönemde yepyeni bir ahlak anlayışı getirmiştir. Bir cemiyet hayatı için zaruri olan ferdin fertle, ferdin toplumla olan münasebetlerini düzenlemiştir. Ayrıca İslâm'ın farklı dünya görüşleri ve çeşitli devletlerle bir sistem olarak karşılaşması da bu dönemdedir. İslâmiyet'in Arap yarımadasında ve civardaki bölgelerde tanınması da Medine devrinde gerçekleşmiştir. Mekke döneminden farklı olarak Medine'de Yahudi ve münafıklarla karşı karşıya gelinmiştir. Hakimler, valiler, dini tatbiki olarak anlatan mübelliğ ve mürşitler yetiştirilmiştir. Bütün bunlar Hz. Peygamber'in çevresinde, onun mübarek eliyle yönlendirdiği olaylardır ki, İslâm toplumunun asr-ı saadeti böylece kurulmuştur. Bunların merkezinde de bütün özel hayatı ile Hz. Peygamber gerçeği vardır.³³ Dolayısıyla bütün bu hususların siyere dair yazılan eserlerde müstakil konular olarak ele alınıp incelenmesi gerekirdi. Halbuki pek çok siyer kitabında Medine dönemi savaşlardan ibaretmiş izlenimi verecek şekilde işlenmiş, diğer konulara ise savaşlar vesilesi ile kısaca işaret edilmiştir.

Bununla birlikte ilk devirde yazılan siyer ve meğâzî eserleri İslâm tarihçiliği için bir başlangıç olmuş, Peygamberimizin hayatı ile ilgili rivâyetlerin kayıt altına alınmasına ve sonraki kuşaklara aktarılmasına vesile olmuşlardır. Bu yönleriyle vazgeçilmez bilgi kaynaklarımız arasında yer almışlardır.

2- Hilye ve Şemâil Kitapları

Bu tür kitaplarda Hz. Peygamber'in özellikle fiziki özellikleri hakkında bilgiler verilmektedir. Mesela Rasûlüllah'ın dış görünüşü, ten rengi, gülüşü, kızgınlık anındaki durumu, oturması, kalkması, konuşması, saçlarının şekli, mest kullanması, ayakkabıları, yüzüğü, sevdiği yiyecekler, yemek yeme şekli, ağlaması, şakaları vb. gibi hususlarda bilgiler verilen bu tür eserler arasında en önemli yeri Tirmizî'nin Şemâilü'n-Nebî'si, Kadı İyâz'ın eş-Şifa bi Ta'rifi Hukuki'l-Mustafa'sı almaktadırlar. Rasûlüllah'ın ahlakına dair bilgiler veren kitaplardan

³³ Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, İstanbul 1989, I, 195

Ebu's-Şeyh el-İsfahânî'nin Ahlâku'n-Nebî ve Âdâbuh, Muhammed Havfî'nin min Ahlâki'n-Nebî ve Abdurrahman Azzam'ın Batâlu'l-Ebtâl ev Ebrâzü Sıfâtî'n-Nebî isimli eseri³⁴ meşhurdur. Özellikle yaşam biçimi noktasında kendilerine Hz. Peygamber'i model olarak gören Müslümanlar için Rasûlüllah'ın şemaii önem arz etmektedir. Bu sebeple de şemaii ilgili eserler Hz. Peygamber hakkında yazılan kitaplar arasında en fazla rağbet gören kitaplar arasında yerlerini almışlardır.

3-Tıbbu'n-Nebevî Kitapları

Peygamberimizin insan sağlığı, çevreye karşı gösterilmesi gereken duyarlılık, hijyenin sağlık bakımından önemi, çeşitli hastalıklar için alternatif tıp sayılabilecek tedavi önerileri, teşhisleri vb. gibi konulardaki uygulamaları ve önerilerini içeren söz konusu kitaplar arasında İbn Habîb es-Sülemî, Ziyâeddîn el-Makdisî, Zehebî, İbn Kayyım el-Cevziyye ve Celaleddin es-Suyûtî'nin eserleri zikredilebilir.³⁵ Bilindiği gibi Hz. Peygamber hayatı boyunca sağlığına dikkat etmiştir. Yaşam kalitesini artıracak her türlü tedbiri almış, sağlıklı bir ömür geçirmiştir. İbadet, gündelik maişetin temini için çalışma ve dinlenme arasında iyi bir denge kurmuştur. Yemek ayırımı yapmamakla birlikte yemek hususunda ölçülü olmuştur. Doymadan sofradan kalkmaya özen göstermiş, daha fazla yemeye sebep olacak oturuş biçiminden kaçınmış, sofrasında misafirler için her daim yer açarak yemeğini paylaşmasını bilmiştir. Günün belli bir dönemini uykuya ayırmış, ancak burada da dengeli bir seyir izlemiştir. Özellikle uzun yaz gündüzlerinde kaylule (kısa süreli öğlen uykusu) yapmaya çalışmış, gecenin bir kısmını uykuyla geçirmiştir. aslında Hz. Peygamber'in sağlığına gösterdiği özenle ilgili daha pek çok şey söylenebilir. Ancak makalemizin hedefi bu değildir. Burada belki şunu söylemek mümkündür ki, ortalama bir ömür sürdükten sonra vefat eden Hz. Peygamber yaşamı boyunca sağlığına gösterdiği özen sayesinde öyle ciddi bir hastalık çekmeden ölmüştür. Dolayısıyla onun bu durumu Müslümanların dikkatini çekmiş, kendileri de sağlıklı bir ömür sürebilmek için Hz. Peygamber'in yaşam biçimi ve sağlığa dair tavsiyeleri dikkatle takip edilmiş, bu doğrultuda yazılan kitaplar rağbet görmüştür.

4-Tabakât ve Ensâb Kitapları

Soy bilgisi ve biyografi türü eserlerde de Peygamberimizin hayatına, özellikle de ailesi ve akrabalık bağlarına yer verilmiştir. Bu tür eserlerde Hz. Peygamber için özel bölümler ayrılmış, hatta bu bölümler bazen müstakil kitap oluşturacak kadar geniş hacimli olmuşlardır. Mesela ensâb kitapları arasında hatırı sayılır bir öneme sahip olan Belâzürî'nin Ensâbu'l-Eşrâf'ının ilk cildi ve İbn

³⁴ Hilye türü eserlerin muhtevası ve bu konuda yazılmış eserlerin bir listesi için bkz., Mustafa Uzun, "Hilye", *DİA*, XVIII, 44-46.

³⁵ Tıbbu'n-Nebevî ile ilgili olarak Peygamberimizin emirleri, tavsiyeleri, nehiyeleri ve tatbikatları hakkında geniş bilgi veren Muhammed Hamidullah ayrıca bu türde yazılan eserlerin isimlerini de zikretmiştir. Geniş bilgi için bkz., Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev., Salih Tuğ, İstanbul 1990, s.801-813.

Sa'd'ın et-Tabakatu'l-Kübra'sının ilk iki cildi Hz. Peygamber'in hayatına tahsis edilmiştir ve adeta bir siyer kitabı gibidirler. Bunlardan başka sahabe tabakâtına dair yazılan eserlerde de Hz. Peygamber için bölüm ayrılmış ve bu bölümlerde Rasûlullah'ın hayatı anlatılmıştır. Mesela İbn Abdilberr'in el-İstiâb fi Ma'rifeti'l-Ashab, İbn Hacer el-Askalanî'nin el-İsâbe fi Temyizi's-Sahâbe, İbnü'l-Esîr'in Üsdü'l-Ğâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe vb. gibi.

5-Genel İslâm Tarihi Kitapları

Kronolojik olarak ve daha ziyade rivâyetçi yöntemlerle telif edilen genel İslâm tarihi kitaplarında müellifler Hz. Adem'den Peygamberimiz dönemine kadarki dönemi özellikle Peygamberler ve ümmetleriyle ilgili haberleri konu edinirler. İkinci kısım diyebileceğimiz bölümlerde ise Peygamberimizin hayatı, bi'sete kadar, sonra sırasıyla hicrete ve vefatına kadar ele alınıp incelenilir. Genel İslâm tarihi yazarları Peygamberimizin vefatından sonraki kısmı ise kendi zamanlarına kadar vardırıarak incelerler. Bu tür kitaplar arasında Halife b. Hayyât, İbn Kuteybe, Ya'kûbî, Taberî, Mes'ûdî, İbnü'l-Esîr, İbn Kesîr, İbn Haldun, Zehebî ve Aynî gibi müelliflerin eserleri zikredilebilir. Genel İslâm tarihi kitaplarında Hz. Peygamber'in daha ziyade siyasî ve idarî ilişkilerine yer verilmiştir.

6-Delâil Kitapları

Hız Muhammed'in peygamberliğinin ispatı, onun tarafından ortaya konulan akli ve hissi mucizeleri ve bunların ayrıntılı bir şekilde incelendiği bu tür kitaplar arasında şunları sayabiliriz: Ebû Nuaym el-İsfahânî ve Hüseyin el-Beyhakî'nin Delâilü'n-Nübüvveleri, İmam-ı Rabbânî'nin İsbâtu'n-Nübüvveti'n-Nebî Muhammed, Bakıllânî'nin el-Beyân'ı ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin el-İsrâ ile'l-Makâmi'l-Esrâ'sı gibi.³⁶ Bu tarzda yazılan kitaplar Müslümanların Hz. Peygamber'e olan imanlarının taklidi olmaktan öteye geçip tahkiki iman seviyesine çıkmasına, dolayısıyla da ona olan bağlılıklarının daha da artmasına vesile olmuşlardır.

Yukarıdaki kategoriler dışında da Hz. Peygamber'in hayatını çeşitli yönleri ile ele alıp inceleyen kitaplar yazılmıştır. Resûl-i Ekrem'in kabrini ziyaret, içinden çıktığı toplum, yetiştiği çevre, hicreti, Mekke ve Medine döneminde gerçekleştirdiği dinî, siyasî, idarî, sosyal, ekonomik, ahlaki, toplumsal, ferdi kısacası her türlü faaliyeti hakkında bilgiler veren müstakil kitaplar yazılmış veya en azından bu hususlar Peygamberimize dair yazılan bazı kitaplarda bahse konu olmuşlardır.

Allah Rasûlü'nün yüce hayatı tarihte hiçbir insana nasip olmamış bir şekilde³⁷ bütün yönleriyle ve en ince ayrıntısına kadar müslümanlar tarafından tespit edilmiş ve bu konuda sayısız eserler kaleme alınmıştır. Bir peygamber, bir mübelliğ, bir devlet başkanı, bir lider, bir kumandan, bir hakim, bir eğitimci, bir tacir, bir aile reisi, bir baba, bir dost ve arkadaş, hatta bir düşman olarak bütün

³⁶ Bu tür kitaplar ve muhtevaları için bkz., Yusuf Şevki Yavuz, "Delâilü'n-Nübüvve", *DİA*, IX, 115-117.

³⁷ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 8.

maddi ve manevi yönleriyle insanlığa örnek davranışları ortaya koyan, mükemmel İslâm toplumunu meydana getiren Allah Rasûlü'nün ağzından çıkan her söz, bir olay karşısında suskunluğuna varıncaya kadar her davranışı, bütün teferruatıyla günlük hayatı ve vücut özellikleri binlerce cildi bulan hadis külliyyâtı, siyer, meğâzî, hasâis ve şemail kitapları başta olmak üzere bir çok eserde misli görülmemiş bir titizlikle tespit edilmiştir. Asr-ı Saadet'teki siyasî, idarî, adlî, askerî, iktisadî, ilmî ve içtimâî hayat ve düzenlemeler de buna bağlı olarak bu eserlerde dağınık bir biçimde ele alınmıştır.³⁸

Peygamberimizi anlatan eserler arasında şiir ve edebiyat kitaplarının çokluğu da dikkat çekmektedir. Mü'min gönüllerde engin sevgi filizleri yeşerten Hz. Peygamber sevgisi satırlara dökülmeyecek; en güzel sözler halinde söylenmeyecek. İşte bu düşünülemez. Gerçekten Allah Rasûlü'nü sevenler ona övgüler yağdırmışlardır. O, can Peygamberi en güzel sözlerle methedenler; üstün ahlakını, yüce yaratılışını, benzersiz hasletlerini, örnek kişiliğini oluşturan meziyetlerini, hayatının çeşitli safhalarını, nihayet aşkını işleyen nazım ve nesir türünde sayısız eserler vermişlerdir. Denilebilir ki, eli kalem tutan, güzel söz söyleme sanatının ustalığından nasibini fazlasıyla almış hayli edip, şair ve hatip ona methiyeler yazmış, söylemiştir. Nuru yeryüzünü aydınlatmakta iken görülmeye başlanan methiyeler, ebedî aleme göç edişinin ardından da devam etmiştir. Zaman sürecinde alabildiğine artmış ve sonunda oldukça zengin bir edebiyat türü oluşturmuştur. Bu türün verileri olan methiyeler, naatlar, kasideler, mevlitler, hilyeler, mi'râciyeler ve gazavatnâmeler pek kıymetli ürünlerdir.³⁹ Mensur siyer kitapları da edebi üsluplarla yazılmışlar ve ilgi ile takip edilmişlerdir. Mesele Osmanlı Devleti döneminde Yazıcıoğlu Mehmed (öl. 1451) tarafından yazılan ve dokuz bini aşkın beyitten oluşan Muhammediye isimli mensur eser, şiir dilinde ve halkın okuyabileceği sadelikte olan ve her satırında aşk-ı Rasûl ve tevhid-i İlahî kokusu yayılan bu kitap bu türde yazılanlar arasında en fazla yazma ve matbu nüshası olan eser olmuştur. Evliya Çelebi nice binlerce alimin Muhammediye'yi ezbere bildiklerini kaydeder. Bilhassa eskiden hemen her evde bir Muhammediye nüshası bulunur, kış gecelerinde okunur, yer yer ağlanırdı. Mevlid gibi besteli okunur, okuyanlara "Muhammediyehan" denilirdi. Bu eser hemen her devirde takdir görmüş, namına methiyeler yazılmış, daima hürmet görmüş, türbesi bir veli makamı olarak ziyaret edile gelmiştir. Muhammediye'nin tesirinde kalarak eserler yazılmıştır.⁴⁰ Süleyman Çelebi tarafından yazılan ve ülkemizde Mevlid olarak meşhur olan eser de Peygamberimizi öğrenmek, anlamak ve yâd etmek isteyenlerin en fazla itibar ettiği kitaplar arsındadır.

³⁸ Ahmet Özel, Kettânî'nin *et-Terâtibü'l-İdâriyye* isimli eserine yazdığı önsöz, s.İX.

³⁹ Mücteba Uğur, "Hz. Peygamber'e İlk Methiyeler", *Diyanet İlimi Dergi-Peygamberimiz Hz. Muhammed(Özel Sayı)*, Ankara 2000, s.527-546.

⁴⁰ Yazıcıoğlu, Mehmed, *Kitab-ı Muhammediyye*, Tercüman 1001 Temel Eser (55-58), Hazırlayan: Âmil Çelebioğlu, I, 31-32 (hazırlayanın takdimi).

Bu tür eserlerde H.z. Peygamber'in üstün özellikleri, insanlık için önemi, güzel ahlakı, fedakarlığı, mucizeleri, doğumu vb. gibi hususlar şiirsel ve edebi üslupla yazılmış, okunmuş ve dinlenmişlerdir. Özellikle kalabalık ortamlarda, me-rasimlerde, önemli gün ve gecelerde Peygamberimizin yad edileceği zamanlar-da mevlitler, naatlar, kasideler okunarak hem bilgi verilmeye hem de insanların dinî heyecanlarının artırılarak hoşça vakit geçirilmesine çalışılmıştır. Söz konu-su türdeki eserler her toplumda revaç bulmuş ilgi ile okunup dinlenmiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

H.z. Peygamber her dönemde merak ve ilgi konusu olmuştur. O her zaman gündemde kalmaya devam etmiştir. O bir şairin dizelerinde, bir destan yazarı-nın mısralarında, bir müfessirin yorumlarında, bir muhaddisin şerhlerinde, bir tarihçinin eserlerinde, bir halk ozanının türkülerinde, kısacası toplumu oluşturan her kesimden pek çok kimse tarafından Rasûlüllah'ı anlatan pek çok türde kitaplar yazılmıştır. Eskiden olduğu gibi günümüzde de Allah Rasûlü'nün nere-de nasıl yaşadığını, ne tür icraatlarda bulunduğunu, toplumu oluşturan unsur-larla ilişkilerini, şeceresini, ahlakını, savaşlarını kısacası siyerini anlatan eserler yazılmakta ve yoğun bir ilgi ile okunmaktadır. Peygamber'i anlatan kitapların nasıl yazılmaya başlandığı, üslup ve muhtevada tarih içerisinde hangi gelişme-lerin/ değişimlerin olduğuna işaret ettik. Sonuç kısmında ise bazı tespitlerimizi sunmak istiyoruz:

*H.z. Peygamberle ilgili kitapların gerek yazılımı gerekse okunması bazı dö-nemlerde daha fazlalık göstermektedir. Mesela İslâm dinine ve bu dinin mübelliği H.z. Muhammed'e saldırıların arttığı dönemlerde bütün dünyada Rasûlüllah'ın hayatına dair kitapların yazılışı ve bunların okunmasında ciddi anlamda artışlar görülmektedir. Bu tespit sadece müslümanlarla alakalı olmayıp diğer insanlarla da ilgili bir husustur.⁴¹

Başka bir tespitimize göre de günümüzde Peygamberimizle ilgili ansiklo-pedik veya geniş hacimli siyer kitapları yerine Rasûlüllah'ı çeşitli veçheleriyle anlatan kısa ama özet bir tarzda yazılan kitaplara yoğun bir ilgi vardır. Belki bir el kitabı veya bir risale tarzında yazılan bu kitaplar, özellikle toplumu oluşturan geniş halk kitlesinin, genel okuyucu kesiminin ilgisini çekmektedir.

*Diğer taraftan H.z. Peygamber'in hayatında gerçekleşen olayların

⁴¹ Gerek İslam ülkelerinde gerekse Avrupa ve Amerika'da özellikle on bir eylül saldırısı ve Danimar-ka'da ortaya çıkan ve tüm dünyada tepkilere yol açan karikatür krizi gibi olayların hemen sonra-sında İslam dini ve H.z. Muhammed'e dair kitapların yayımı ve satışı hususundaki ciddi artışlar oldu-ğu basın yayın organlarında sık sık dile getirilmektedir. Bu durumun istatistikli bir araştırması elimizde bulunmamasına rağmen aşağıda sadece bir örneğini verdiğimiz ve benzerlerine çokça rastlanılan internet sitelerindeki haberlerle söz konusu iddialar karşılaştırılabilir. Bu husustaki dikkat çekici yerli ve yabancı haberler için bkz., <http://209.85.129.132/search?q=cache:hBiZggmJ0usJ:www.mumsema.com/bizi-ilgilendiren-haberler/12693-dunya-islama-kosuyor.html+Avrupa%27da+%C4%BO...>

*Makalemiz içerisinde verdiğimiz listedeki kitap isimlerine ve sayfa sayılarına bakıldığında da bu durum net bir şekilde görülecektir.

müslümanlar için ne anlama geldiği, Rasûlüllah'ın uygulamalarının nasıl değerlendirileceği ve ne tür mesajları ihtiva ettiği, müslümanlar için nasıl değerlendirilmesi gerektiğine dair eserler de yazılmıştır. Kısaldan hisseler çıkarmayı, hâdiselerden hikmet ve tefsirler çıkarmayı hedefleyen bu tür eserler de ilgiyle okunmuştur. Söz konusu türdeki kitaplarda Peygamberimizin hayatı veciz ve itinalı bir biçimde kaleme alınmış, bilahare konunun hikmetleri, hükümleri ve ibretâmiz cihetleri öz olarak zikredilmiştir. Muhammed Gazzâlî'nin Fıkhu's-Sünne'si, Said Ramazan el-Bûtî'nin Fıkhu's-Sîre'si, Mustafa Sıbâî'nin Dersler ve İbretler kitabı bu türden yazılan kitaplar arasında revaç bulanlardır.⁴² Söz konusu türdeki kitaplarda Hz.Peygamber'in hayatı öyle sıradan bir insanın biyografisi gibi anlatılmamış, onun yaşamı boyunca gerçekleştirdiği her şeyi bir hikmete binaen yaptığı, dolayısıyla Rasûlüllah'ın sîretinin bu yönüyle okunup anlaşılması gerektiği üzerinde durulmuştur.

*Günümüzde Hz. Peygamber'in sadece risâlet görevi ile ilgili icraatları veya savaşları, dinî emir ve tavsiyeleri, siyasî ve idarî kişiliği vb. gibi hususlarda bilgiler içeren kitaplar yerine onu her yönüyle tanıtan eserlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bilindiği gibi Allah Rasûlü oruç tutmuş ama iftar da etmiştir, gece namaz kılmış ama uyumuştur da, savaşmış ama barış onun için asıl olmuştur, ağlamış, üzölmüş ama gülmüş, tebessüm etmiş ve şakalaşmıştır da, öfkelenmiş ama affetmiştir de kısacası o bir insan peygamber olarak toplumu içerisinde yaşam sürmüş ve toplumsal şartlara göre davranışlarını belirlemiştir. Kendisini toplum dışında tutmamış, hiçbir grup veya zümreye tepeden bakmamış; onları anlamaya, onlarla birlikte yaşamaya gayret sarf etmiştir. Bu sebeple de Allah'ın Rasûlü bizden biri gibidir ve bizim için örnek olabilecek bir model insandır. Dolayısıyla onu sadece belli yönleriyle tanıtmak, özellikle de mucizevi kişiliği ile onu insanlara arz etmek, hatasızlığını vurgulayarak yüceltmeye çalışmak Peygamber'e karşı böylece hayranlık uyandırmaya çalışmak yerine onu her şeyden önce bir beşer olarak ifade etmek gerekir. Bunun için de Rasûlüllah'ın hayatı çok yönlü olarak yazılmalı ve onu öğrenmek isteyenlere anlatılmalıdır. Aksi halde o insanlar için ulaşılamaz bir hedef haline gelir oysa o insanlara Allah'ın belirlediği bir modeldir. Yüce Peygamberimizi pek çok yönü ile anlatan eserlerin de önemli olduğu açıktır. Onu model olarak takip etmek isteyenlerin mutlaka okumaları gerektiğini düşündüğüm kitaplar arasında İbn Kayyım el-Cevziyye'nin Zadü'l-Meâd fî Hedyi Hayri'l-İbâd'ı, Abdülhayy el-Kettânî'nin et-Terâtübü'l-İdâriyye'si vb. gibi kitaplar yer almaktadır.

*Son yıllarda gerek İslâm dünyasında gerekse diğer bölgelerde Peygamberimizle ilgili pek çok kitap, makale, tez vb. gibi yayınlar yapılmış; tebliğ, müzake-

⁴² Bûtî'nin kitabını yazış gerekçesi ile ilgili olarak ifade ettiği husus dikkat çekici niteliktedir: "...Sîyret-i Nebeviye ile ilgili fikhî hükümleri incelemekteki asıl gaye, bir müslümanın Rasûlüllah'ın hayatını; birtakım prensipler, kaideler ve hükümler olarak iyice kavradıktan sonra, İslâm gerçeğinin onun mukaddes hayatında şekillenmiş ve heykelleşmiş olduğunu bilmesidir. Geniş bilgi için bkz., Said Ramazan el-Bûtî, *Fıkhu's-Sîre-Peygamberimizin Uygulaması İle İslâm*, çev., Ali Nar-Orhan Aktepe, İstanbul 1987, s.31.

re, sunum, konferans, panel, sempozyum vb gibi çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda klasik siyer konuları yerine Peygamberimiz çeşitli yönleriyle ve daha çok da güncel kavram, problem, kurum, anlayış ve değerler çerçevesinde ele alınmaya ve hayatı bu yönleriyle araştırmalara konu olmaya başlamıştır. Kısa bir araştırma ile ülkemizde Peygamberimiz hakkında son yıllarda yazılan ve yayınlanan kitaplardan oluşan bir liste oluşturduk. Oluşturduğumuz listedeki kitapların isim ve muhtevalarını dikkate alarak söz konusu kitaplarda yukarıda işaret ettiğimiz gibi Hz. Peygamber'in sadece siyasî ve dinî kişiliği ile değil çok yönlü biçimde anlatılmaya çalışıldığı neticesine ulaştık. Bu neticeye ulaşmamıza katkı sağlayan listeyi makalemize ilave etmeyi uygun bulduk. Buna göre Türkiye'de 2000-2007 yılları arasında Peygamberimiz hakkında yayınlanan kitaplardan bazıları şu şekildedir:

Ülkemizde 2000 ve 2007 Yılları Arasında Hz. Peygamberle İlgili Olarak Yayınlanan Kitaplardan Bazılarının Listesi

- Abdullah Sevinç, Ashabının Dilinden Hz. Muhammed'in Hayatı, GONCA Yayınevi, İstanbul 2004, 176 Sayfa.
- Abdurrahim Zapsu, Büyük İslâm Tarihi/Hz. Muhammed (sav) Dönemi, RİSALE, İstanbul 2006, 53 Sayfa.
- Abdurrahman Dodurgalı, Sevgi Peygamberi Ve Yetişkin Din Eğitimi, RAĞBET Yayınları, İstanbul 2002, 282 Sayfa.
- Abdurrahman Şarkavi, Özgürlük Peygamberi Hz. Muhammed, ALTERNATİF DÜŞÜNCE Yayınevi, İstanbul 2004, 432 Sayfa.
- Abdül Tawwab Yusuf/Mürşide Uysal, UYSAL Yayınları, İstanbul 2005, 159 Sayfa..
- Afzalur Rahman, Allah'ın Kulu Ve Rasulü Hz. Muhammed Sallallahu Aleyhi Ve Sellem, İNKILAB Yayınları, İstanbul 2000; 192 Sayfa.
- Ahmed Cevdet Paşa/Mehmet Dikmen/ Ahmed Şahin, Örnek Hayat Hz. Muhammed (sav), CİHAN Yayınları, İstanbul 2006, 455 Sayfa.
- Ahmet Bostancı, Kamu Hukuku Açısından Hazreti Peygamber'in Gayri Müslimlerle İlişkileri, Rağbet Yayınları, İstanbul 2001, 276 Sayfa.
- Ahmet Keleş, Sünnet Yaşayan Hz. Muhammed, İNSAN Yayınları, İstanbul 2003, 88 Sayfa.
- Ahmet Sezikli, Hazreti Peygamber Devrinde Nifak Hareketleri, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2001, 230 Sayfa.
- Ahmet Tekin, Bütün İnsanlığın Peygamberi Hz. Muhammed (S.A.) Hayatı, Başarıya Götüren Özellikleri: Tam Metin Veda Hutbesi İlaveli, Kelam Yayınları, İstanbul 2006, 256 Sayfa.
- Ahmet Tekin, Peygamberimizin Yol Arkadaşları: Eshabın Hayatıyla İç içe Hz. Muhammed (sav)Hayatı, Kelam Yayınları, İstanbul 2006, 2 cilt.
- Ahmet Tekin, Sünnetin Anlaşılmasına Doğru: Hz. Muhammed S.A.'in Hayata Geçirdiği İslâmi İlkeler, Kelam Yayınları, İstanbul 2006.
- Ali Erkan Kavaklı, En Sevilen Öğretmen Hz. Muhammed, NESİL Yayınları, İstanbul 2006, 256 Sayfa.
- Anne-Marie Delcambre, Allah'ın Resulü Hz. Muhammed, YAPI KREDİ Yayınları, İstanbul 2001, 192 Sayfa.
- Anthony Storr, Öteki Peygamberler, Çev. Aslı Day, Okyanus Yayıncılık, İstanbul 2001, 271 Sayfa.

- Arif Tekin, Muhammed Ve Kurmaylarının Hanımları, Kaynak Yayınları, İstanbul 2001, 227 Sayfa.
- Aynur Uraler, Gönüllerin Gülü Hz. Muhammed: (Sallallahu Aleyhi Ve Sellem), IŞIK Yayınları, İstanbul 2002, 168 Sayfa.
- Ayşe Sevim, Güneşe Yolculuk: Hz. Muhammed'in Hayatı, ŞULE Yayınları, İstanbul 2004, 199 Sayfa.
- Ayşe Sevim, Güneşe Yolculuk: Hz. Muhammed'in Hayatı, ŞULE Yayınları, İstanbul 2004, 199 Sayfa.
- Aziz Mahmud Hüdayi, Alemin Yarattığı Ve Hz. Muhammed'in Zuhuru (Hulâsatü'l-Ahbar), İnsan Yayınları, İstanbul 2001, 154 Sayfa.
- Banu Kopuz, Hz. Muhammed'den Dünyayı Aydınlatan Sözler, AKİS Kitap, İstanbul 2006; 163 Sayfa.
- Betül Bozali, Hz. Muhammed'in Soruları (sav), KUTUP Yayınları, İstanbul 2002, 86 Sayfa.
- Carl W. Ernst, Hz. Muhammed'in Yolunda, Çev. Cangüzel Güner Zülfikar, OKUYAN US Yayınları, İstanbul 2005, 318 Sayfa.
- Celal Yeniçeri, Hazreti Muhammed ve Yaşadığı Hayat: Peygamber, Devlet Başkanı, Aile Reisi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), İstanbul 2000, 574 Sayfa.
- Cemaleddin Aytemür, Kutsal Kitaplarda Hz. Muhammed, AYIŞIĞI KİTAPLARI, İstanbul 2004, 651 Sayfa.
- Doç. Dr. Ahmet Özel, Hz. Muhammed'in Devlet Yönetiminde Liderlik Sırları, KARAKUTU Yayınları, İstanbul 2005, 160 Sayfa.
- Doç. Dr. Murat Sarıcık, Hz. Muhammed'in Çağrısı Mekke Dönemi, NESİL Yayınları, İstanbul 2006, 432 Sayfa.
- Dr. Ali Şeriatî, Muhammed Kimdir, FECR Yayınevi, İstanbul 2001, 368 Sayfa.
- Dr. Muhammed Abduh Yemani, Adı Güzel Kendi Güzel Muhammed, Nun Yayıncılık, İstanbul 1995, 256 Sayfa.
- Engin Arslan, Çocuklar İçin Efendimiz Hz. Muhammed (sav) Hayatı/3-7 Yaş, ÜSKÜDAR Yayınevi, İstanbul 2005, 16 Sayfa.
- Engin Arslan, Çocuklar İçin Efendimiz Hz. Muhammed (sav) Hayatı/8-12 Yaş, ÜSKÜDAR Yayınevi, İstanbul 2005, 32 Sayfa.
- Erdinç Ahatlı, Peygamberlik Ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği, DEĞİŞİM Yayınları, İstanbul 2003, 266 Sayfa.
- Erkan Aydın, Aşığız Muhammed'e, RAVZA Yayınları, İstanbul 2006, 160 Sayfa.
- Faruk Taşkale, Hüseyin Gündüz, Hat Sanatında Hilye-i Şerife: Hz. Muhammed'in Özellikleri = In Calligraphic Art Characteristics Of The The Prophet Muhammed, İSTANBUL ANTİK ANTİK A.Ş. Yayınları, İstanbul 2006, 300 Sayfa.
- Fatih Okumuş, Hz. Muhammed'in Yaşam Öyküsü, TİMAŞ Yayınları, İstanbul 2004, 336 Sayfa.
- Ferhat Koca, Kur'an-ı Kerim'e Göre Hz. Peygamber'in Örnek Hayatı, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2000, 67 Sayfa.
- Gülser Keçeci (derleyen), Şefa'at Ya Resulallah: Sevgili Peygamberimize Na'tlar, Buhara Yayınları, İstanbul 2005, 272 Sayfa.
- H. Kübra Ergin, Hz. Muhammed'de Aşk, AKİS Kitap, İstanbul 2005, 319 Sayfa.
- H. Kübra Ergin/ Mehmet Ergin, Hz. Muhammed'in Liderlik Sırları, AKİS Kitap, İstanbul 2006, 174 Sayfa.
- Halide Çakıcı, Peygamberimiz Hz. Muhammed, DÜŞ DEĞİRMENİ KİTAPLIĞI, İstanbul 2004, 142 Sayfa.

- Halil İbrahim Bulut, Kur'an Işığında Mucize Ve Peygamber, Rağbet Yayınları, İstanbul 2002, 280 Sayfa.
- Halit Ertuğrul, Herkesin Öğretmeni Hz. Muhammed (A.S.M), NESİL Yayınları, İstanbul 2006, 207 Sayfa.
- Harun Yahya, Peygamberimiz (sav) Mucizeleri, ARAŞTIRMA Yayıncılık, İstanbul 2005, 262 Sayfa.
- Henri Pirenne, Hz. Muhammed Ve Charlemagne, İMGE KİTABEVİ Yayınları, İstanbul 2006, 333 Sayfa.
- İbrahim Canan, Peygamberimizin Ehl-i Kitap İle Diyalogu, Sufi Kitap, İstanbul 2006, 251 Sayfa.
- İbrahim Çelik, Kur'an'da Peygamberlere Karşı Güçler, KİŞİSEL YAYINLAR, Bursa 2001, 191 S
- İbrahim Sarıçam. Hz. Peygamber'in Çağımıza Mesajları, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2000, 144 Sayfa.
- İhsan Ali Karamanlı, Allah Sevgisi Yolunda Peygamber Ahlakı: Ulu'l-Azm Peygamber'in Örnek Özellikleri, Rehber Yayınları, İstanbul 2006, 232 Sayfa.
- İhsan Süreyya Sırma, İslâm Öncesi Mekke Dönemi Ve Hz. Muhammed, BEYAN Yayınları, İstanbul 2002, 94 Sayfa.
- İhsan Süreyya Sırma, İşte Önderimiz Hz. Muhammed, BEYAN Yayınları İstanbul 2000, 176 Sayfa.
- İmadüddin Halil, Muhammed Aleyhisselam, YEDİVEREN Kitap, Konya 2003, 416 Sayfa.
- İmam Şibli, Peygamberimizin Hayatı, TİMAŞ Yayınları, İstanbul 2002, 528 Sayfa.
- İsmail Kılınç, Çocukların Sevgilisi Hz. Muhammed (S.A.V), LİBERTY Yayınevi, İstanbul 2006, 64 Sayfa.
- İsmail Lütfi Çakan, Siyasetli Muhammed, (Örnek Kul Son Rasul), ERKAM Yayınları, İstanbul 2002, 175 Sayfa.
- Kadir Canatan, Kur'an'da Hz. Peygamber'e Sorular 13 Soru, Beyan Yayınları, İstanbul 2005, 128 Sayfa.
- Karen Armstrong, Hazreti Muhammed İslâm Peygamber'inin Biyografisi, KORİDOR Yayıncılık, İstanbul 2005, 392 Sayfa.
- Kasım Şulul, Hz. Peygamber Devri Kronolojisi İlk Kaynaklara Göre, İnsan Yayınları, İstanbul 2003, 623 Sayfa.
- Kazım Ağcakaya/ Bünyamin Bulut, Son Peygamber Hz. Muhammed Siyer-i Nebi, RAVZA Yayınları, İstanbul 2005, 527 Sayfa.
- Kazım Dönmez, O'nun Günleri: Hz. Muhammed'in (sav)'in. Hayatının Kronolojisi, OKUL Yayınları, İstanbul 2004, 231 Sayfa.
- Kollektif, Hz. Muhammed'e (S.A.V.) Mektuplar, Gençlerin Kaleminden, ENSAR NEŞRİYAT, İstanbul 2006, 168 Sayfa.
- Komisyon, Bir Barış Elçisi Olarak Hz. Muhammed (sav), AHSEN Yayınları, İstanbul 2006, 80 Sayfa.
- Komisyon, Sevgi Peygamberi Hz. Muhammed, BİLGE Yayınları, İstanbul 2006, 184 Sayfa.
- Lev Nikolayeviç Tolstoy, Hz. Muhammed, Çev. Telman Hürşidoğlu Aliyev; Türkçesi Arif Arslan, KARAKUTU Yayınları, İstanbul 2005, 109 Sayfa.
- Levent Öztürk, Hazreti Peygamber Döneminde Sağlık Hizmetlerinde Kadınların Yeri, AYIŞIĞI KİTAPLARI, İstanbul 2001, 246 Sayfa.
- M. Emin Yıldırım, Alemlere Rahmet Hz. Muhammed, KALEM Yayıncılık, İstanbul

- 2006, 106 Sayfa.
- M. Said Ramazan Buti; Fıkhü's-Siyre: Peygamber (A.S.)'in Uyguladığı İslâm, Çev. Orhan Aktepe, İslâmi Edebiyat Yayınları, İstanbul 2002, 542 Sayfa.
- M. Yaşar Kandemir, Peygamberimizin Sevdiği Müslüman, MORÖTESİ Yayınları, İstanbul 2005, 527 Sayfa.
- Mazhar Bilgin, Örnek Ve Önder İnsan Hz. Muhammed (A.S.) Yaşadıkları Ve Yaşattıkları, RAĞBET Yayınları, İstanbul 2006, 156 Sayfa.
- Mehmet Albayrak, Peygamberimiz Hz. Muhammed (S.A.V.), FAKÜLTE KİTABEVİ, İstanbul 2002, 136 Sayfa.
- Mehmet Birekul, Fatih Mehmet Yılmaz, Peygamber Günlerinde Sosyal Hayat ve Aile: Sosyolojik Bir İnceleme, YEDİVEREN Yayınları, Konya 2001, 206 Sayfa.
- Mehmet Emin Kazcı, Hira'dan Yağan Güneş, Hz. Muhammed'in Hayatı, ELEST Yayınları, İstanbul 2007, 446 Sayfa.
- Mehmet Nalbant, Efendimiz Hz. Muhammed (S.A.V.), SEMERKAND Yayıncılık, İstanbul 2006, 120 Sayfa.
- Mehmet Sürmeli, Gaye İnsan Hz. Muhammed (S.A.V.), MAVİ Yayıncılık, İstanbul 2006, 175 Sayfa.
- Mevlana Şibli, Son Peygamber Hazret-i Muhammed, İZ Yayıncılık, İstanbul 2003. (I-II ciltler bir arada)
- Mevlüt Karaca, Rahmet Peygamberi Resulü Ekrem Efendimiz Hz. Muhammed (sav)'in Hayatı: (Siyer'i Nebi), HİSAR Yayınları, İstanbul 2001, 704 Sayfa
- Muhammed Ali Kutup, Hazreti Peygamber'den Gençlere 50 Nasihat, Çev. Osman Arpaçukuru, İLKE Yayıncılık, İstanbul 2002, 159 Sayfa.
- Muhammed Cemil Ziynü, Peygamberimizin Kişisel ve Ahlakı Özellikleri, GURABA Yayınları, İstanbul 2003, 142 Sayfa.
- Muhammed el-Kari, Peygamber'in Okuduğu Günlük Dualar, AHSEN Yayınları, İstanbul 2005, 80 Sayfa.
- Muhammed Gazali, Fıkhü's Sire Resulullahın Hayatı, RİSALE, İstanbul 2000, 470 Sayfa.
- Muhammed Gazali, Peygamberimizin Hayatında Dua ve Zikir, ZAFER Yayınları, İstanbul 2004, 232 Sayfa.
- Muhammed Hamidullah, Allah'ın Elçisi Hz. Muhammed, Çev. Ülkü Zeynep Babacan, BEYAN Yayınları, İstanbul 2001, 280 sayfa.
- Muhammed Nasıruddin El-Elbani/Osman Arpaçukuru, Hz. Peygamber'in Namaz Kılma Şekli, BEKA Yayınları, İstanbul 2004, 334 Sayfa.
- Muhammed Salih Ekinci, Örnek İnsan, Kur'an ve Sünnet Işığında, RAVZA Yayınları, İstanbul 2006, 90 Sayfa.
- Muhittin Akgül, Kur'anda Hz. Muhammed'in Özellikleri, Işık Yayınları, İstanbul 2002, 160 Sayfa.
- Muhittin Akgül, Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber, Işık Yayınları, İstanbul 2002, 339 Sayfa.
- Murat Ağarı, Hz. Muhammed'in Hıristiyanlarla Mücadele Stratejisi, AYIŞIĞI KİTAPLARI, İstanbul 2003, 144 Sayfa.
- Murat Sarıcık, Hz. Muhammed'in Çağrısı: Mekke Dönemi, NESİL Yayınları, İstanbul 2006, 432 Sayfa.
- Mustafa İslâmoğlu, Üç Muhammed, İki Tasavvur Bir Gerçek, DENGE Yayınları, İstanbul 2002, 296 Sayfa.
- Mustafa Necati Bursalı, Alemlere Rahmet Hz. Muhammed Aleyhisselam, ÇELİK Ya-

- yınevi, İstanbul 1998, 568 Sayfa.
- Mustafa Türkgölü, Peygamberimizi Tanıyalım, Türkiye Diyanet Vakfı Elazığ Şubesi, Elazığ 2002, 90 Sayfa.
- Nihat Hatipoğlu. Hz. Peygamberle İslâm'ı Doğru Anlamak, Birharf Yayınları, İstanbul 2006, 309 Sayfa.
- Orhan Baytan, Peygamberimiz (sav) Dilinden Geleceğin Tarihi: Depremler ve Doğal Felaketler, MEVSİM Yayınları, İstanbul 2001, 199 Sayfa.
- Osman Arpaçukuru, Peygamberimizin Anlattığı Hikayeler, ELEST Yayınları, İstanbul 2005, 248 Sayfa.
- Osman Nuri Topbaş, Hazret-i Muhammed Mustafa (sav), ERKAM Yayınları, İstanbul 2006 (I ve II. ciltler).
- Osman Nuri Topbaş, Hazret-i Muhammed Mustafa (sav), ERKAM Yayınları, İstanbul 2006, 198 Sayfa.
- Ömer Sevinçgöl, Hazreti Muhammed'in Sözleri Ve Halleri, TİMAŞ Yayınları, İstanbul 2006, 670 Sayfa.
- Prof. Dr. Abdurrahman Çetin, Kutlu Peygamberim Hz. Muhammed (sav), ENSAR, NEŞRİYAT, İstanbul 2006, 144 Sayfa.
- Prof. Dr. Celal Yeniçeri, Hz. Muhammed Yaşadığı Hayat, M.Ü. İLAHİYAT FAK. VAKFI, İstanbul 2000, Sayfa 574.
- Prof. Dr. İbrahim Sarmış, Hz. Muhammed'i Doğru Anlamak, EKİN Yayınları, İstanbul 2007, 127 Sayfa.
- Prof. Dr. Raşit Küçük/ Prof. Dr. İsmail Yiğit, Hazreti Muhammed (S.A.V.) Siyer-i Nebi, KAYIHAN Yayınları, İstanbul 2006, 336 Sayfa.
- Prof. Muhammed Kutub, Peygamber'den Parıltılar, BEKA Yayınları, İstanbul 2007, 232 Sayfa.
- R. V. C. Bodley, Allah'ın Resulü Hazreti Muhammed (sav), ARYA Yayıncılık, İstanbul 2006, 392 Sayfa.
- Ramazan Balcı, En Sevgili'nin Bahçesi Hz. Muhammed'in (S.A.V.) Hayatı, NESİL Yayınları, İstanbul 2007, 426 Sayfa.
- Sadık Yalsızuçanlar, Adı Güzel Kendi Güzel Muhammed (sav.), TİMAŞ Yayınları, İstanbul 2006, 176 Sayfa.
- Sadullah Aydın, Kimdir Muhammed Aleyhisselam, BEKA Yayınları, İstanbul 2007, 136 Sayfa.
- Said Alpsoy, Bir İnsan Olarak Hz. Muhammed, GELENEK Yayıncılık, İstanbul 2006, 138 Sayfa.
- Said Alpsoy, Hz. Muhammed En Sevgili, GELENEK Yayıncılık, İstanbul 2006, 160 Sayfa.
- Salih Karacabey, Hadis Tenkidi: Hadislerin Hz. Peygamber'e Aidiyetini Belirleme Yolları, SIR Yayıncılık, Bursa 2001, 272 Sayfa.
- Salih Karacabey, Hz. Peygamber'de Nebevi Ve Beşeri Bilgi, SIR Yayıncılık, Bursa 2002, 365 Sayfa.
- Salih Suruç, Allah'ın Elçisi Hz. Muhammed (sav) Hayatı, Mekke Ve Medine Devri, TİMAŞ Yayınları, İstanbul 2006; I-II, 1018 Sayfa.
- Salih Suruç, Mekke Devri, Allah'ın Elçisi Hz. Muhammed (S.A.V.)'in Hayatı, Timaş Yayınları, İstanbul 2006, 443 Sayfa.
- Seçkin İslâmoğlu, Hazreti Muhammed Dedi Ki: Ey Üsame.. Niçin Öldürdün? SEÇKİN Yayınları VE BİLİŞİM HİZMETLERİ, İstanbul 2005, 92 Sayfa.
- Selami Münir Yurdatap, Hazreti Muhammed'in Mektupları, ELİPS Kitap, İstanbul

2006, 64 Sayfa.

Selçuk Camcı, Mümin Kimdir: Peygamberimizin Dilinden Müminlerin Özellikleri, Rehber Yayınları, İstanbul 2006, 216 Sayfa.

Serdar Özdemir, Hazreti Peygamber'in Seriyeleri, RAĞBET Yayınları, İstanbul 2001, 190 Sayfa.

Serkan Tekin, Tevrat ve İncil'in Son Peygamberi Muhammed, İstanbul 2005, 231 Sayfa.

Seyyid Hasan İslâmi, Rahmet Peygamberi Muhammed, AĞAÇ Yayınları, İstanbul 2006, 160 Sayfa.

Seyyid Muhammed Mekki El-Haseni, Hz. Peygamber'in Dilinden İyilik Çeşitleri, HACEGÂN Yayınları, İstanbul 2007, 68 Sayfa.

Sinan Yağmur, Cennetin Gülü Hz. Muhammed (sav), ESRA Yayınları, İstanbul 2006, 170 Sayfa.

Süleyman Ateş, Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı, YENİ UFUKLAR NEŞRİYAT, İstanbul 2005, 805 Sayfa.

Şadiye Furkan Demirtaş, Allah'ın Elçisi Hz. Muhammed, MORALİTE Yayınları, İstanbul 2007, 534 Sayfa.

Ünal Kılıç, Peygamber Ve Dört Halife Günlerinde Şehir Yönetimi Ve Valilik, YEDİVEREN Yayınları, Konya 2004, 240 Sayfa.

Vecdi Akyüz, Hazreti Peygamber'in Yaklaşım Ve Uygulamalarında İbadet İlkeleri, İLKE Yayıncılık, İstanbul 2002, 151 Sayfa.

Veli Karanfil, Hz.Adem'den Hz.Muhammed'e Peygamber Öyküleri, NESİL Yayınları, İstanbul 2004, 223 Sayfa.

Yrd. Doç. Ahmet Koç, Kur'an'da İnsan Ve Hz. Muhammed, RAĞBET Yayınları, İstanbul 2005, 240 Sayfa.

Yunus Macit, Hz. Peygamber'in Sünneti'nde Çevre, Trabzon 2000, 209 Sayfa.

Yusuf Güler, En Sevgiliden Dualar, MORALİTE Yayınları, İstanbul 2005, 240 sayfa

Yusuf Macit, İletişimde Model Olarak Hazreti Muhammed Sallallahu Aleyhi Ve Sellem, Yeni Akademi Yayınları, İstanbul 2006, 232 Sayfa.

Yusuf Ziya Yörükân, Hazret-i Muhammed'in Doğumundan Ölümüne Kadar, Notlarla Yayına Hazırlayan Türkan Turgut, İstanbul, Ötüken, İstanbul 2006, 440 Sayfa.

Yüksel Salman- Mehmet Canpulat- Yaşar Yiğit, Hz. Peygamber'in Örnekliği İslâm'ın Sosyal Dayanışma Ve İsrafa Bakışı, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2002, 176 Sayfa.

Zeynel Abidin Rahnuma, Fahrialem, Hz. Muhammed'in Hayatı, ELEST Yayınları, İstanbul 2004, 635 Sayfa.

İ
S
T
E
M
13/2009

Kaynaklar:

- » APAK, Adem, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi*, İstanbul 2006.
- » el-BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmail (256/870), *Sahihu'l-Buhârî*, İstanbul trz.
- » el-BÜTÎ, Said Ramazan, *Fikhu's-Sire-Peygamberimizin Uygulaması İle İslâm*, çev., Ali Nar-Orhan Aktepe, İstanbul 1987.
- » ÇETİN, Nihad, "Ahbâr", *DİA*, I, 486.
- » *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1989.
- » ed-DÜRÎ, Abdulaziz, *Bahsün fi Neşeti İlmî't-Tarih İnde'l-Arab*, Beyrut 1993.
- » FAYDA, Mustafa, "Ensâb", *DİA*, XI, 245.
- » ———, "Siyer Sahasındaki İlk Telif Çalışmaları", *Uluslararası Birinci İslâm Araştırmaları Sempozyumu*, İzmir 1985.
- » GÜNALTAY, Şemseddin, *İslâm Tarihinin Kaynakları-Tarih ve Müverrihler*, haz., Yüksel Kanar, İstanbul 1991.
- » el-HALEBÎ Ali b. Burhaneddin (1044/1634), *İnsânu'l-Uyûn fi Sireti'l-Emîn ve'l-Me'mûn*, İstanbul 1308.

- » HAMİDULLAH, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, çev., Salih Tuğ, İstanbul 1990.
- » ———, M. Hamidullah'ın İbn İshak'ın "Sıratu İbn İshak" isimli eserinin tahkikine yazdığı mukaddime, trc., Sezai Özel, Konya 1991.
- » HİZMETLİ, Sabri, *İslâm Tarihçiliği Üzerine*, Ankara 1991.
- » HOROVİTZ, Josef, *İslâmi Tarihçiliğinin Doğuşu İlk Siyer/ Meğâzî Eserleri ve Müellifleri*, çev., R. Altınay-R. Özmen, Ankara 2002.
- » İBN HANBEL, Ahmed Muhammed, (241/855), *Müsned*, İstanbul 1413/1992.
- » İBN HİŞAM, Ebü Muhammed Abdülmelik, (218/833), *es-Siretü'n-Nebeviyye*, thk., M.Muhyiddin Abdulhamid, Beyrut 1401/1981.
- » İBN KAYYİM el-CEVZİYYE (728/1327), *Zâdü'l-Meâd fî Hedyi Hayri'l-İbâd*, thk., Şuayb el-Arnâvut- Abdülkadir el-Arnâvut, Beyrut 1414/1994.
- » İBN KESİR, Ebu'l-Fidâ İsmail (774//1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut 1977.
- » İBN SA'D, Muhammed (230/844), *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, Beyrut trz.
- » KANDEHLEVÎ, Muhammed Yusuf, *Hayâtu's-Sahâbe*, Dimaşk 1969.
- » KAPAR, Mehmed Ali, "Eyyâmu'l-Arab", *DİA*, XII, 15.
- » KOÇ, M. Akif, "Hamidullah Hocamız Üzerine Mehmed Said Hatiboğlu İle Söyleşi", *İslâmiyât/ Kitâbiyât Bülten*, Ekim-Aralık 2002.
- » el-MAKRİZÎ (845/1444), *İmtâu'l-Esmâ*, thk., Mahmud Muhammed Şakir, Beyrut trz.
- » el-MÜSLİM, Müslim b. el-Haccac (261/875), *el-Câmiu's-Sahih*, Beyrut trz.
- » ÖZEL, Ahmet, Kettânî'nin *et-Terâtibü'l-İdâriyye* isimli eserine yazdığı önsöz, s.İX.
- » SEYYİDE İSMAIL KAŞIF, *İslâm Tarihinin Kaynakları ve Araştırma Metotları*, çev., M.Şeker-R.Savaş-R.Şimşek, İzmir 1997.
- » eŞ-ŞÂMÎ, Muhammed b. Yusuf b. Ali (942/1555), *Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd fî Sireti Hayri'l-İbâd*, Kahire 1979.
- » ŞEŞEN, Ramazan, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998.
- » UĞUR, Mücteba, "Hz. Peygamber'e İlk Methiyeler", *Diyanet İlmî Dergi-Peygamberimiz Hz. Muhammed(Özel Sayı)*, Ankara 2000, s.527-546.
- » UZUN, Mustafa, "Hilye", *DİA*, XVIII, 44-46.
- » YAVUZ, Yusuf Şevki, "Delâilü'n-Nübüvve", *DİA*, IX, 115-117.
- » YAZICIOĞLU MEHMED, *Kitab-ı Muhammediyye*, Tercüman 1001 Temel Eser (55-58), Hazırlayan: Âmil Çelebioğlu, I, 31-32 (hazırlayanın takdimi).
- » ZÜRKÂNÎ, Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledünniye, Beyrut 1996.